

5

DESEMBRE 2015
Preu: 3 euros

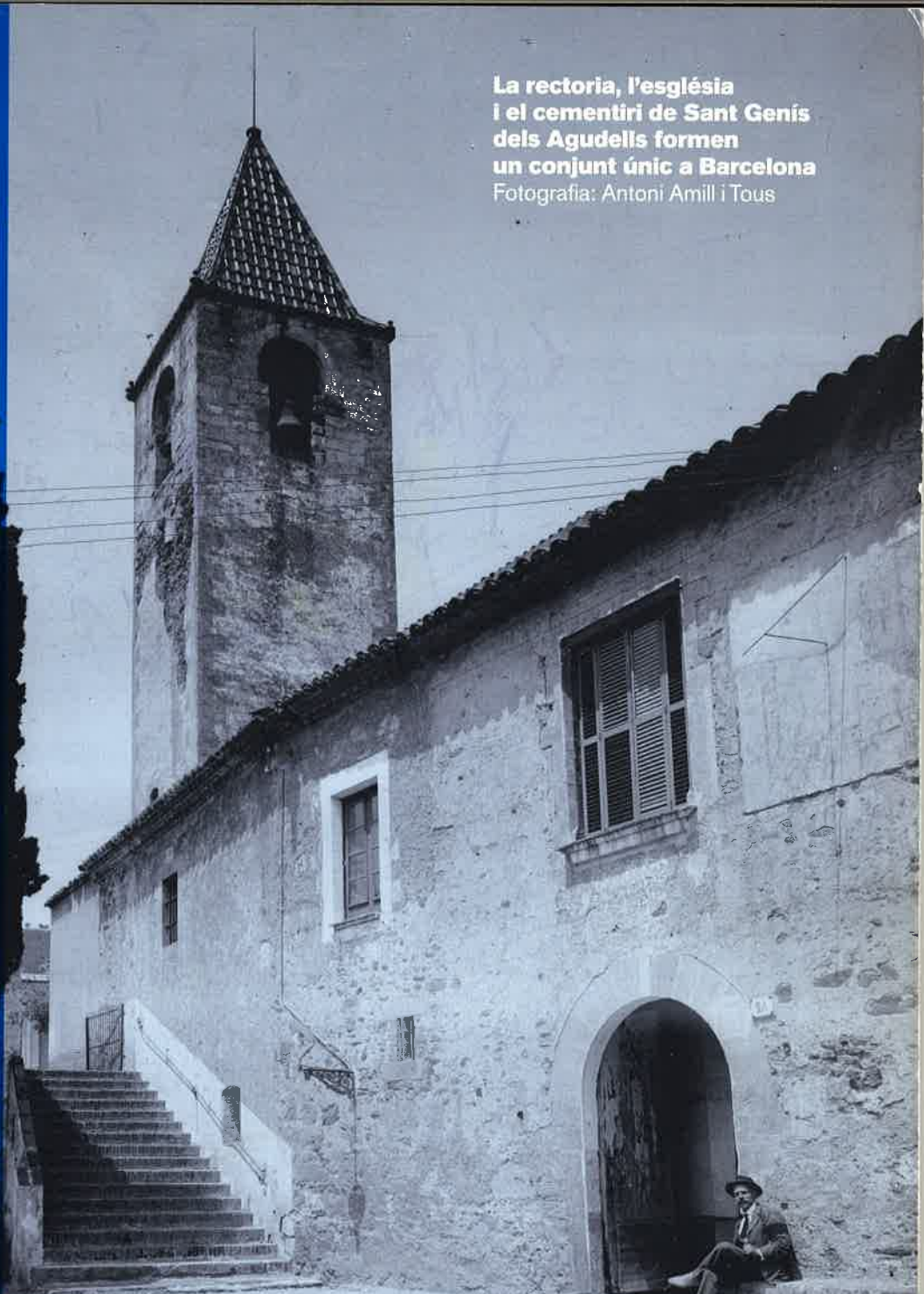
ELPOU

PUBLICACIÓ
DEL GRUP D'ESTUDIS DE LA VALL D'HORTA
I LA MUNTANYA PELADA

Ensenyament
**Trenta anys
d'escoles parroquials
al Guinardó**

Recerca
**Les cases de la
Cooperativa de
Periodistes de
la Salut i Can Baró**

La rectoria, l'església
i el cementiri de Sant Genís
dels Agudells formen
un conjunt únic a Barcelona
Fotografia: Antoni Amill i Tous

Sant Genís dels Agudells, contrastos i identitat

Conversa amb
Albert Sánchez Piñol,
autor de *Victus*:
**"Sóc de l'última
generació de nens
que van jugar
al carrer"**

Memòria
**Naixement,
esplendor i mort
del mercat del
Guinardó**

Patrimoni
**Can Fargues,
un mas mil·lenari**

Trenta anys d'escoles parroquials al Guinardó

Jaume Fabre

Poc abans dels Jocs Olímpics de 1992, l'alcalde Pasqual Maragall va iniciar, amb un simbòlic cop de pic, l'enderrocament de l'últim nucli de barraques que quedava a Barcelona. El que, per estar situat al carrer de Francisco Alegre, era conegut per aquest nom. Una mica més de 300 barraques hi havien allotjat durant més de quaranta anys famílies treballadores, majoritàriament andaluses, que no havien pogut trobar un habitatge millor en arribar a Barcelona i que allà s'havien quedat. Hi va arribar a haver un total de 1.680 habitants censats el 1956. Les barraques no van tenir aigua corrent fins l'any 1976. Abans havien d'anar a buscar l'aigua a la font pública del barri. Per tant, no hi havia tampoc vàter a les cases, i fins al 1974 no es van fer unes latrines públiques que havia d'utilitzar tothom i normalment es trobaven en un pèssim estat d'higiene. Els camions d'escombraries no podien passar, es clar, i la brossa s'amuntegava arreu. L'escolarització dels nens i nenes es va fer, des del 1933 fins al 1966, en les aules de l'escola parroquial.

A la mateixa escola van assistir els nens d'un altre nucli de barraques proper, situat entre l'hospital de Sant Pau i els terrenys del Martinenc, on actualment hi ha un passeig arbrat al costat de la Ronda del Mig. Aquest nucli, d'unes 50 barraques, assentat a la postguerra sobre les restes d'un antic cementiri ibèric perfectament documentat pels prehistoriadors era conegut, per aquest motiu, com el Poblament Ibèric.

Una mica més lluny quedaven els dos nuclis de barraques dels carrers Raimon Casellas i Marià Labèrnia —els coneguts també com *els Canons*, perquè ocupaven les plataformes on va haver-hi canons anti-aeris durant la guerra, actualment convertit en lloc de memòria— però també en baixa algun nen cap a les escoles parroquials de la parròquia de la Mare de Déu de Montserrat.

Per atendre les accions de beneficència en tots aquests nuclis de barraques, la parròquia de la Mare de Déu de Montserrat tenia un centre social que era atès per l'assistenta social Providència Jutglar. Ocupava un antic xalet de tres plantes conegut popularment com *la Torre* que quedava situat en el nucli de Francisco Alegre, el més poblat i el més proper al temple parroquial,

en concret al número 6 del mateix carrer Francesc Alegre.

Les escoles no eren només per a nens dels barris de barraques. També n'eren alumnes, infants que vivien en els carrers urbanitzats del barri del Guinardó més propers de la parròquia: Telègraf, Varsòvia, la Bisbal, rambla Volart, Amèrica, Mare de Déu de Montserrat..., normalment fills de famílies molt estretament vinculades a la vida parroquial. Jo mateix en vaig ser alumne i és, de totes les escoles que he tingut al llarg de la meua nòmada infància i adolescència, una de les dues de les quals guardo millor record.

Les escoles parroquials del Guinardó van ser creades per mossèn Eugeni Florí, fundador de la parròquia de la Mare de Déu de Montserrat, que en va ser rector del gener del 1920, any d'inici de la construcció del temple, fins a la seva mort el 7 de desembre de 1963. Les escoles parroquials li van sobreviure poc temps amb el plantejament generalista que havien tingut des de l'origen, ja que el seu successor, mossèn Francesc de Paula Sardà i Pujades, va decidir el 1966 transformar-les en una escola d'educació especial que actualment

continua existint en els mateixos locals dels baixos del temple, amb entrada pel carrer Varsòvia.

Escola laica durant la guerra

Les escoles parroquials van començar a funcionar el curs 1933-34. La seva creació responia a una política promoguda per l'episcopat espanyol a partir d'un Congrés d'Educació Catòlica celebrat a Madrid el 1924, política que va ser fortament potenciada per l'Església en començar el període republicà. Sota el nom de Escuela Católica, es va afavorir la creació d'escoles parroquials d'ensenyament primari a tot arreu on no n'hi hagués de laiques, aportant la jerarquia considerables quantitats de diners per fer-ho possible. La parròquia de la Mare de Déu de Montserrat, acabada de crear en un barri com el Guinardó encara molt poc poblat, va rebre 70.000 pessetes, una quantitat que equivaldria ara aproximadament a prop d'uns 100.000 euros. Les aules de primària per a nens, eren ateses per dos mestres laics i per alguns frares de l'orde de la Salle (germans de la Doctrina Cristiana, especialitzats en l'ensenyament) que els donaven suport, i les aules per a nenes, una d'elles d'ensenyament secundari, eren ateses per una mestra titular i cinc monges dominiques de l'orde fundada pel pare Coll. Les monges residien a les mateixes dependències parroquials, adaptades en aquella part com un petit convent. El primer curs van estar-

Les escoles parroquials del Guinardó van ser creades per mossèn Eugeni Florí, fundador de la parròquia

Dos germans alumnes de les escoles parroquials als anys quaranta

Grup d'alumnes a les escales del carrer del Telègraf el 1942. Al centre el rector, mossèn Florí i un professor

ARXIU JOSEP I MONTSERRAT PLA

hi matriculats un centenar de nens i dues-centes nenes.

Estaven situades a la part del temple actual situat a la confluència del carrer Varsòvia amb les escales de la part més alta del carrer Telègraf, perquè abans de la guerra no estava feta encara la part del temple que dona a l'avinguda Mare de Déu de Montserrat. En aquella part baixa, que anomenaven cripta perquè ja es comptava que a sobre hi aniria la nau de l'església, s'hi feien també les funcions religioses i hi havia igualment la rectoria a més de les escoles i la residència de monges dominiques que portaven l'escola de nenes.

Les escoles van conservar el caràcter parroquial només durant els tres primers cursos, ja que el quart, en haver-se produït l'aixecament militar contra la República i els consegüents canvis revolucionaris a Catalunya, va ser transformada en una escola laica que va ampliar les seves aules cap altres parts del temple que havien estat abans dedicades al culte, fins a donar acollida a 500 alumnes.

Arriben mestres funcionaris

El 1939, les escoles van tornar a la situació anterior però amb la diferència que el govern franquista els va permetre, com totes les altres que havien estat creades als anys vint i trenta pel moviment Escuela Católica, promogut pels bisbes, acollir-se a la categoria de nacionals, amb diners de l'estat i amb mestres sense oposició nomenats pel mateix rector. Les aules de nens van quedar únicament a càrrec de dos mestres, sense que tornessin els germans de la Doctrina Cristiana que hi havia hagut abans de la guerra. Els dos mestres dels nens, que inicialment, com hem dit, no eren funcionaris però sí que pagava el govern, van passar

el 1948 a ser proveïts per l'Estat del cos de mestres nacionals, en base a una ordre governamental del 30 d'octubre d'aquell any que disposava que les escoles que funcionaven com a parroquials tinguessin a partir d'aquell moment mestres funcionaris de l'escalafó general, nomenats pel ministeri però —matis important— proposats pel bisbe de cada diòcesi. És a dir, que els mestres seguien essent triats pels rectors de les respectives parròquies i pagats per l'Estat, però a partir d'aleshores la tria s'havia de fer entre mestres que haguessin passat les oposicions d'accés al cos de funcionaris. Una mica com el què passa ara amb els professors de religió dels instituts de secundària.

Els mestres, no cal dir-ho, eren triats entre els de provada fidelitat eclesial que hi hagués a la parròquia. Julián García, per exemple, que en va ser mestre a finals dels anys cinquanta, quan ja era a punt de jubilar-se, era el pare de Francesc García Estartús, president de l'Acció Catòlica de la parròquia. Tot i així, el fet que els mestres fossin funcionaris va anar introduint alguns canvis, com per exemple reduir la utilització abusiva que els rectors feien dels alumnes com escolans sempre que feia falta, el que suposava que perdessin classes cada vegada que s'havia d'atendre un viàtic, un enterrament, misses o altres funcions religioses en hores lectives. Hi havia una certa simbiosi entre alumnes, aspirantats d'Acció Catòlica i escolans.

Pel que fa a l'escola de nenes, el 1939 les monges dominiques que se n'havien encarregat abans de la guerra van dir que no podien continuar fent-ho, ja que no disposaven de professores a causa de les baixes de la guerra. Per això, l'escola de noies no va funcionar els primers tres anys

de postguerra, fins que se'n va fer càrrec l'orde de religioses del Cor de Maria, que hi van ser fins que l'escola de noies va desaparèixer. Les dominiques tenien també abans de la guerra una escola de nenes a la Villa Elvira del passatge Garrofers. De fet, mentre van ser al capdavant de la secció femenina de l'escola parroquial, aquesta va funcionar en la pràctica com una escola pròpia de les monges. Les alumnes fins i tot anaven amb uniforme, com hem pogut comprovar en una fotografia que ens ha mostrat Montserrat Pla, que en va ser alumna.

A la segona meitat dels anys cinquanta, que es quan jo en vaig ser alumne, les aules de noies havien deixat d'existir, en marxar les monges per incorporar-se a escoles pròpies de la seva orde. Va ser una marxa una mica sobtada i poc explicada, potser causada per alguna mena de tensions entre el rector i les monges sobre el funcionament del centre, que les monges, com hem dit, consideraven una mica com a propi, i el rector volia accentuar-ne el seu caràcter parroquial. Uns anys després de la marxa de les monges, a les dependències que havien estat escola de noies s'hi va muntar un parvulari / escola-bressol que agafava nens des dels 40 dies fins als tres anys, a càrrec de l'assistència social de la parròquia, ajudada per cuidadores.

La llet dels americans

Pel que fa a les aules de nois, als anys cinquanta n'hi havia dues, que funcionaven com a escoles unitàries, és a dir amb nens de diferents edats barrejats: una per als més petits, fins als 11 anys, i una altra per als grans, fins als 14 anys, edat en que s'incorporaven al món laboral. Els que volien fer estudis de batxillerat havien de

A l'esquerra, mossèn Sardà. Al costat, celebració del 25 aniversari de l'escola especial Mare de Déu de Montserrat. D'esquerra a dreta: mossèn Sardà, el rector que va decidir transformar les escoles parroquials en un centre d'educació especial, Providència Jutglar, assistenta social de la parròquia, Alicia Segarra Martín, inspiradora pedagògica de l'escola especial, Inés Millán, Jordi Mañosas i Ramon Fitó. Els quatre primers van formar l'equip inicial que va posar en marxa el centre, i els dos últims són, respectivament, el director de l'escola especial i el de l'escola professional, amb seu al barri del Clot, que ofereix als alumnes continuïtat en els estudis

marxar després del 11 anys, edat del curs anomenat d'ingrés, a centres de secundària, com va ser el meu cas. Els petits estaven a càrrec del mestre Andreu Gascon Mir, una veritable institució al barri. Els grans havien estat a càrrec, durant molts anys, del senyor Prat, però en jubilar-se va ser substituït per Julián García García, que és el mestre que jo vaig tenir, i més tard, en jubilar-se aquest, per Esteve Bech Cusi, ja en l'etapa final.

A l'escola de nenes s'hi entrava per la mateixa porta del carrer Varsòvia que actualment dona accés a l'escola d'educació especial, i a la de nens per la reixa situada a baix de tot de les escales del carrer Telègraf. Després de la reixa, cap a la dreta s'anava al teatre i les sales del Centre Catòlic, i recte endavant s'entrava a les dues aules amb un gran vestíbul que eren les dependències de l'escola de nois, actualment ocupades per altres organismes parroquials.

L'ensenyament era totalment gratuït i els alumnes més necessitats, normalment els que vivien als barris de barraques, reben ajudes assistencials de la parròquia. Aquells anys finals dels cinquanta, a més,

El nou rector Francesc Sardà va decidir convertir les antigues escoles parroquials en una escola d'educació especial

tots els alumnes teníem berenar gratuït gràcies a les ajudes alimentàries que els Estats Units van començar a enviar al govern franquista a partir de la signatura del Pacte de les Bases l'any 1953. Cada tarda ens servien una tassa de llet en pols calenta, que preparàvem, per torn, els mateixos alumnes, i un panet i un tros de formatge de pasta que els nord-americans enviaven en uns grans bidons. Per a prendre la llet, cada alumne tenia una tassa d'alumini que quedava guardada en un penjador del cen-

tre. Encara conservo aquesta tassa, com un record d'aquella "llet dels americans" que ens va alimentar a costa de cedir molts terrenys de la península ibèrica perquè els Estats Units hi instal·lessin bases militars.

La transformació en escola especial

Les escoles parroquials, que els últims anys eren a la pràctica unes escoles nacionals que funcionaven en locals de la parròquia amb mestres de l'Estat nomenats pel bisbat, van funcionar fins al 1966, quan el nou rector Francesc Sardà (que el 1963 havia succeït Eugeni Florí, mort aquell any) va decidir convertir-les en una escola d'educació especial. Això era aleshores una novetat absoluta, ja que no n'existien a Barcelona de dedicades a l'ensenyament de nens amb dificultats, aquells que per problemes cognitius o d'adaptació estaven condemnats a ser eternament "els últims de la classe", i si n'hi havia alguna era de caràcter elitista, només per a famílies que ho poguessin pagar. La parròquia del Guinardó va ser pionera en la creació d'un centre d'aquestes característiques obert a fills de famílies obreres amb dificultats d'aprenentatge. D'altra banda, al barri ja s'hi havien anat creant altres escoles que mitgaven els antics dèficits de places escolars i això havia fet que la feina de substitució de la parròquia ja no tingués tant de sentit.

Segons ens explica Ramon Fitó, actual director del centre, mossèn Sardà va prendre la idea de transformar les escoles parroquials en un centre d'educació especial per influència d'Alicia Segarra, una mestra de l'Escola de Magisteri de les Vedrunes de Vitòria que havia fet una tesina sobre "Los niños difíciles". Fortament influït per ella, mossèn Sardà la va convidar a venir a Barcelona i amb la col·laboració de l'assistenta social de la parròquia, Providència Jutglar, van donar forma al centre, que va ser mixt ja des del primer curs 1966-67. Al principi van compartir les dependències parroquials amb l'escola bressol parroquial que es va crear també aleshores,

fins que, ja en l'etapa democràtica, a finals dels setanta, es va fer la nova escola bressol municipal en un edifici de nova construcció situat al costat mateix, en el carrer Varsòvia i el parvulari parroquial va deixar d'existir.

El 1972, però, ja s'havia ampliat l'espai de l'escola especial construïnt el nou edifici que hi ha a la cantonada Varsòvia-Telègraf, on va ser enderrocat una baluerna ruïnosa on havia viscut als anys quaranta una família coneguts com els "barraquers" una mena de majordoms o sagristans de la parròquia, que també portaven el bar del Cercle Catòlic. Aquesta mateixa barraca va servir a partir del 1958 com a cau de l'agrupament escolta mossèn Cinto Verdager. L'agrupament escolta havia estat fundat el 1949 per Jordi Montserrat i ocupava primer un local en els mateixos baixos de la parròquia, però a la part del darrera. Aquest local va ser incendiat el 1955 per falangistes i per això van passar a ocupar després la desgavellada antiga vivenda dels "barraquers".

L'escola, tot i ser de creació parroquial i depenent d'una fundació creada pel mateix rector, va estar sempre dotada amb mestres de l'Estat. Inicialment el director era el rector, però arran d'unes fortes tensions als anys 1975-76 entre mossèn Sardà i els mestres funcionaris, va ser elegit nou director un dels mestres del centre, Ramon Fitó, que ho ha estat fins a l'actualitat, quan és a punt de jubilar-se. Es donava la circumstància una mica atípica que el titular del centre va seguir essent mossèn Francesc Sardà fins a la seva mort el 1996, tot i que el 1971 havia deixat de ser el rector de la Mare de Déu de Montserrat. Funciona, a la pràctica, com una escola concertada, vinculada a la fundació d'escoles parroquials del bisbat, a la qual pertanyen 17 centres.

Des del 1981, els alumnes de l'escola d'educació especial continuen la seva formació a partir dels 16 anys en una altra escola d'educació especial del barri del Clot (c. Sospir, 30) que dirigeix Jordi Mañosas.

JULIÁN GARCÍA, EL MEU MESTRE

J. F. Els mestres de les escoles parroquials de nois van ser, els anys quaranta i cinquanta, unes institucions dintre del barri, primer els senyors Prat i Gascon i després el senyor Julián García, que va ser el que vaig tenir jo de mestre. Julián García estava casat amb la banyolina Carme Estartús Gascons, que va ser molts anys mestra de l'escola pública de primària de la rambla Volart, 88, que aleshores es deia Sardà i Salvany i que des del 1998, quan acomplia

90 anys d'existència, fins al seu tancament el curs passat, ha portat el nom de CEIP Tresfonts, en honor a les boniques fonts amb frontal de ceràmica que l'arquitecte Josep Goday hi va posar en reformar l'edifici els anys de la República. De fet, de fonts n'hi ha quatre, però la quarta es va descobrir després d'haver canviat el nom, ja que era oculta darrere d'un moble i es va decidir no tornar a canviar el nom. La seva vida és una mostra de com s'ha fet aquest país. Val la pena seguir-ne els trets essencials.

Julián García va impartir el seu mestratge a diverses escoles

Julián García havia nascut el 1889 a Viver de la Sierra, un desolat poblet de 50 habitants, a 900 metres d'altura, a la ratlla entre Saragossa i Sòria. Van ser vuit germans, dels quals, com era habitual a l'època, quatre van morir molt petits. Els pares van emigrar aviat a Madrid amb els quatre fills supervivents, però el pare va morir al cap de poc i la mare va haver de tornar a Saragossa i lluitar molt per poder criar els quatre fills.

Julián i la seva germana Pilar van estudiar magisteri, i el primer destí que va tenir ell va ser l'Ampolla, al Baix Ebre. Allà va conèixer la germana del metge del poble, filla d'una coneguda família de mestres banyolins que tenen actualment un carrer dedicat a la capital del Pla de l'Estany. Ella mateixa era mestra, també destinada a l'Ampolla. Es van casar i junts van obtenir el trasllat a Santa Pau, un petit poble de la Garrotxa, on van estar força anys fins aconseguir el tras-

llat a Vilafranca del Penedès, on els va agafar la guerra. En plena Guerra Civil, la germana gran de Julián García, Pilar, que era mestra a l'escola de la rambla Volart, es va jubilar i la seva plaça la va poder agafar la dona de Julián García, Carme Estartús, que va anar a viure al Guinardó amb els dos fills petits, mentre Julián es va quedar a Vilafranca amb el fill gran, Francesc. En va ser mestre fins a la seva jubilació. Jo hi anava a vegades a explicar contes als seus alumnes.

Acabada la guerra, el matrimoni, profundament religiós, va poder seguir exercint sense problemes. Ell, com a mestre en diversos col·legis i també com inspector d'ensenyament primari, vivint amb la seva família primer en un pis del carrer de l'Art, 198, i després en un pis de l'avinguda de la Mare de Déu de Montserrat, 74 (després, 85), fins que, quan ja era al caire de la jubilació (que aleshores es feia als 70 anys) va assa-

bentar-se que quedava lliure una plaça a les escoles parroquials i la va obtenir sense dificultats, a causa de la vinculació de la seva esposa, d'ell i els seus fills amb la parròquia. Fins que es va jubilar, el 1959, just l'any que jo vaig deixar l'escola.

Va tenir tres fills, Teresa, Francesc i Julián. Tots tres van cursar carreres universitàries, Teresa, de bibliotecària, Francesc, d'enginyer químic, i Julián, de

Recordo un home tranquil que va saber resoldre eficaçment els casos de bullying que es produïen a les seves classes

dret, i els tres van tenir després una brillant activitat professional. Francesc va ser professor de l'IQS i un dels primers especialistes en plàstics del país, Julián va arribar a magistrat del contenciós-administratiu en el Tribunal Suprem, i Pilar va treballar a la Universitat de Barcelona i va ser delegada del ministeri d'Ensenyament a Catalunya.

El meu record és el d'un mestre que, amb classes molt més nombroses que les d'ara, i amb nens de diferents edats i ambients socials molt diferents, mai va haver d'aixecar la veu per posar ordre. Recordo un home tranquil que va saber resoldre discretament i eficaçment els casos de *bullying* que es produïen inevitablement a la seves classes. Recordo el que sens dubte ha estat el millor mestre que he tingut mai i guardo com un tresor el llibre que em va regalar el dia que ens vam acomiadar perquè jo començava el batxillerat i ells es jubilava: un exemplar de l'edició original de *La nacionalitat catalana*, d'Enric Prat de la Riba, que havia aconseguit conservar a la seva biblioteca en els anys difícils del franquisme.

Julián García García va morir a Barcelona el 2 d'octubre del 1974. El 1968, en morir la seva muller, havia deixat el seu domicili de l'avinguda de la Mare de Déu de Montserrat.